

دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

شماره سی و نهم - بهار ۱۳۸۸

صص ۸۸ - ۶۹

رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه شیراز

طاهره کشتکاران^۱

چکیده

هدف از انجام این پژوهش بررسی رابطه الگوهای ارتباطی والدین (گفت و شنود و هم‌نوایی) با تاب‌آوری دانشجویان است. این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بود. به این منظور ۲۰۰ نفر از دانشجویان سال اول که در مقطع کارشناسی در دانشگاه شیراز مشغول به تحصیل بودند، به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. ابزارهای به کار رفته شامل مقیاس تاب‌آوری بزرگسالان (فربرگ و همکاران، ۲۰۰۳) و مقیاس تجدیدنظر شده الگوهای ارتباطی خانواده (ریچی و فیتز پاتریک، ۱۹۹۴) بود، که برای بررسی پایایی این ابزارها از آلفای کرونباخ و برای بررسی روایی از روش تحلیل عامل استفاده شد که هر دو پرسشنامه پایایی و روایی خوبی را نشان می‌داد. برای بررسی اینکه آیا انواع الگوهای ارتباطی خانواده قدرت پیش‌بینی‌کننده

۱. کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز، مدرس مرکز آموزش علمی و کاربردی واحد

Email: t_keshtkaran@yahoo.com

بهبه‌یستی

تاب‌آوری را دارند، از تحلیل رگرسیون و برای بررسی تفاوت میان انواع اشکال خانواده از منظر تاب‌آوری از تحلیل واریانس استفاده شد. نتایج تحلیل آماری یافته‌ها از طریق تحلیل واریانس و رگرسیون چند متغیری نشان داد که بعد گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده مثبت تاب‌آوری است (۰/۰۰۱)، اما بعد هم‌نوایی پیش‌بینی‌کننده منفی تاب‌آوری است (۰/۰۰۵) و بین انواع الگوهای ارتباطی یعنی خانواده‌های کثرت‌گرا و توافق‌کننده و خانواده‌های بی‌قید و محدودکننده از لحاظ میزان تاب‌آوری تفاوت معنادار (۰/۰۰۱) وجود دارد.

کلید واژه‌ها: تاب‌آوری، الگوی ارتباطی خانواده، گفت و شنود و هم‌نوایی

مقدمه

با مشاهده کودکان در محیط‌های مختلف همواره این سؤال به ذهن انسان می‌رسد که چرا برخی کودکان از انعطاف‌پذیری خاصی در برخورد با عوامل استرس‌زا برخوردارند ولی کودکان دیگر در مقابله با عامل استرس‌زا مشکل دارند. پاسخ این پرسش به مفهوم جدیدی به نام تاب‌آوری و محیط خانواده برمی‌گردد.

خانواده اولین نظامی است که کودک در آن چشم‌باز می‌کند و از آن تأثیر می‌پذیرد و آموزش می‌بیند. مطالعه خانواده نه تنها شناخت بهتر این نظام را میسر می‌سازد، بلکه شناخت ما را از افرادی که در آن پرورش می‌یابند فراهم می‌کند. به این علت که تمامی افراد از خانواده‌هایشان حتی در بزرگسالی نیز تأثیر می‌پذیرند، تعاملات و ارتباطات خانواده و نوع و شیوه تربیت خانواده بر توانایی‌ها و رفتارهای افراد اثر می‌گذارد.

از سوی دیگر یکی از مهمترین تواناییهای انسان که باعث سازگاری مؤثر با عوامل خطر می‌شود، تاب‌آوری است. تاب‌آوری عاملی است که باعث انعطاف‌پذیری و مقابله مؤثر با عوامل و موقعیت‌های استرس‌زا می‌شود. تاب‌آوری^۱ در طی دو دهه گذشته در حوزه روان‌شناسی توجه روزافزونی را کسب کرده است (سی‌چی رگارفری،

۱۹۹۳؛ به نقل از محمدی، ۱۳۸۴). مفهومی که گرچه هنوز در مورد ماهیت آن توافق چندانی صورت نگرفته اما به دلیل اینکه یکی از شاخصه‌های سلامت روانی است (مدی و خوشابا، ۱۹۹۴؛ به نقل از محمدی، ۱۳۸۴) اهمیت خاصی دارد.

در این میان باید بیان کرد که ترکیب عواملی، باعث شکل‌گیری تاب‌آوری می‌شود. یکی از این عوامل نوع رابطه و تعاملات در خانواده است. مطالعات خانواده، امروزه بیشتر در جهت این موضوع است که چطور افرادی در برخورد با عوامل استرس‌زا توان مقابله و مقاومت را دارند و چطور خانواده بر این توانایی اساسی افراد اثر می‌گذارد (فیتزپاتریک و کوئرر^۱، ۲۰۰۴). یکی از الگوهای مطرح در خانواده که به تعاملات در خانواده و نقش آن در سازگاری مؤثر با محیط پرداخته است الگوی ارتباطی خانواده^۲ است.

اصولاً مفهوم الگوی ارتباطی خانواده یا طرحواره‌های ارتباط خانواده، ساختار علمی از دنیای ظاهری خانواده است که براساس ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر و اینکه اعضا چه چیزی به یکدیگر می‌گویند و چه کاری انجام می‌دهند و اینکه چه معنایی از این ارتباطات دارند، تعریف می‌شود (کوئرر، فیتزپاتریک، ۲۰۰۲؛ بارل، فیتزپاتریک، ۱۹۹۰؛ به نقل از فیتزپاتریک، کوئرر، ۲۰۰۴).

براساس پژوهش فیتزپاتریک و ریچی (۱۹۹۴) دو مفهوم جهت‌گیری گفت و شنود^۳ و همنوایی^۴ به صورت دو بعد کلیدی تعیین‌کننده چگونگی ارتباط اعضای خانواده در این نظریه است.

بعد همنوایی مصداق و درجه‌ای از الگوی ارتباط خانوادگی است که بر اعضا به‌منظور یکسان کردن نگرش، ارزش‌ها و عقاید فشار می‌آورد. خانواده‌هایی که در این بعد نمرات بالاتری را می‌گیرند بر هم‌نوا کردن عقاید و نگرش‌ها تأکید می‌کنند. این نوع جهت‌گیری بر هماهنگی، اجتناب از تعارض و کشمکش و وابستگی و چسبندگی اعضا به یکدیگر تأکید می‌کند، ارتباط در این خانواده‌ها منعکس‌کننده اطاعت از بزرگسالان و والدین است (فیتزپاتریک، کوئرر، ۲۰۰۲a). این خانواده‌ها ساختار سنتی دارند، با این

1. Fitzpatrick & Koener

2. Family communication pattern

3. Conversation

4. Conformity

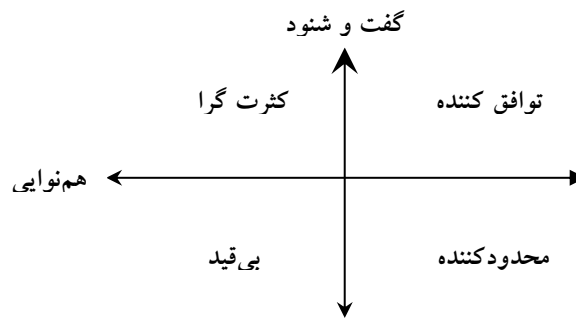
نگاه ساختاری، نظام خانواده سلسله‌مراتبی و به هم متصل است. ارتباط و تعامل درون خانواده اهمیت بیشتری از ارتباط با بیرون خانواده دارد. اعضای خانواده اعتقاد دارند که برنامه افراد باید با اعضای دیگر خانواده هماهنگ باشد و انتظار دارند که اعضای خانواده وابستگی و علائق خود را پایین‌تر از خواسته و علائق خانواده قرار دهند و نیز والدین انتظار دارند که براساس خواست آنها کار صورت گیرد (فیتزپاتریک، کوثرنر، ۲۰۰۴).

برعکس این خانواده‌ها، خانواده‌هایی که در جهت‌گیری هم‌نوایی پایین هستند، به ساختار سنتی اعتقادی ندارند و کمتر به آداب و رسوم و تشریفات و سلسله‌مراتب اهمیت می‌دهند و ارتباط‌های خود را بر نامتجانس بودن عقاید و فردیت هر کدام از اعضای خانواده بنا نهاده و بر استقلال هر فرد تأکید می‌کنند (کوثرنر و ایسا، ۲۰۰۰).

بعد مهم دیگر در این الگو، بعد گفت و شنود است که به درجه و مصداقی که خانواده، فضایی آزاد و راحتی را برای شرکت اعضای خانواده در موضوعات مختلف ایجاد می‌کنند، گفته می‌شود. در خانواده‌هایی که در این بعد بالا هستند، اعضای خانواده به طرز آزاد و مکرر با دیگر اعضای خانواده بدون هیچ محدودیتی ارتباط دارند. این خانواده‌ها زمان زیادی را در جهت ارتباط متقابل و بحث درباره موضوعات مختلف صرف می‌کنند. افراد خانواده، فعالیت‌های انفرادی، افکار و احساساتش را با اعضای خانواده در میان می‌گذارند و اعضا در کنار یکدیگر و با هم تصمیم می‌گیرند (فیتزپاتریک و کرونر، ۲۰۰۲a).

خانواده‌هایی که در این بعد پایین هستند، اعضا تعامل کمتری با یکدیگر دارند و تنها در موضوعات، کمی به صورت باز با همه اعضای خانواده بحث می‌کنند و همه اعضا در تصمیم‌گیری‌های خانواده نقش ایفا نمی‌کنند (کوثرنر و ایسا، ۲۰۰۰).

براساس آنچه که در نمودار الف آمده است، جهت‌گیری هم‌نوایی و گفت و شنود باعث شکل‌گیری ۴ نوع الگوی ارتباطی می‌شود (جوکار و رحیمی، ۱۳۸۵). این چهار الگو عبارت است از الگوی کثرت‌گرا، الگوی توافق‌کننده، الگوی محدودکننده و الگوی بی‌قید.

نمودار الف- انواع الگوهای ارتباطی

خانواده‌های کثرت‌گرا^۱ در جهت‌گیری هم‌نوایی پایین و در جهت‌گیری گفت و شنود بالا هستند، ویژگی آنها تعامل باز و بدون محدودیت است. در این خانواده افراد در تصمیم‌گیری‌ها آزادانه شرکت می‌کنند، والدین تمایل و قدرت پذیرش عقاید فرزندان خود را دارند.

همچنین خانواده‌های توافق‌کننده^۲ در دو بعد هم‌نوایی و گفت و شنود بالا هستند (فیتزپاتریک، کوئرر، ۲۰۰۲). ارتباط در خانواده‌های توافق‌کننده، بازتابی از تنش بین بیان عقاید و ارتباط باز و فشار برای موافقت و حمایت از سلسله‌مراتب خانواده است (کوئرر، فیتزپاتریک، ۱۹۹۷، ۲۰۰۲b به نقل از کوئرر، مکی، ۲۰۰۴). والدین ضمن علاقه وافر به فرزندان و اظهار نظراتشان، خودشان تصمیم‌گیرنده نهایی خانواده محسوب می‌شوند (کوئرر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۲).

در سوی دیگر این تقسیم‌بندی خانواده محدودکننده^۳ جهت‌گیری هم‌نوایی بالا دارند اما در جهت‌گیری گفت و شنود پایین هستند. در این خانواده‌ها تأکید بر اطاعت و حرف‌شنوی و اجتناب از کشمکش آشکارا و قبول کردن قدرت والدین است (فیتزپاتریک، کوئرر، ۲۰۰۴). خانواده‌های محدودکننده بر اطاعت و پیروی از قوانین

1. Pluralistic

2. Consensual

3. Protective

خانواده تأکید دارند و ارزش کمی را برای جایگزین کردن عقاید و تفکرات و رشد مهارت‌های ارتباطی قایل هستند (کوثرنر و همکارش، ۲۰۰۴).

خانواده‌های بی‌قید^۱ در هر دو بعد جهت‌گیری هم‌نواپی و جهت‌گیری گفت و شنود پایین هستند. در این خانواده‌ها ارتباط بسیار کمی بین والد - کودک وجود دارد و کودک به حال خود واگذاشته می‌شوند. به همین دلیل کودکان مستعد هستند که از محیط خارجی تأثیر بپذیرند (فیتزپاتریک، کوثرنر، ۲۰۰۴). اعضا در این خانواده‌ها گفت‌وگوی کمی با یکدیگر دارند و ارزش کمی برای وجود و هویت خانواده قایل هستند (کوثرنر و همکارش، ۲۰۰۴).

اما مفهوم تاب‌آوری به صورت‌های مختلف تعریف می‌شود. راتر در سال ۱۹۸۷ به نقل از هالی^۲ (۲۰۰۰) بیان می‌کند که تاب‌آوری به تفاوت افراد در پاسخگویی به خطر برمی‌گردد. وارنر (۱۹۸۹) به نقل از هالی (۲۰۰۰) این واژه را به صورت سازگاری یا مقابله موفقیت‌آمیز در برابر، روبه‌رویی با حوادث استرس‌زای زندگی تعریف می‌کند. جرمی مفهوم تاب‌آوری را به معنای کنترل یا اقدام بر عوامل فشارزا قبل از اینکه به فرد آسیب برساند به کار می‌برد (فیتزپاتریک، کوثرنر، ۲۰۰۴).

مندل^۳ و همکارانش (۲۰۰۶) تاب‌آوری را انعطاف‌پذیری مؤثر در برابر حوادث زندگی می‌دانند و بیان می‌کنند، که تاب‌آوری توانایی سازگاری مناسب در هنگام روبه‌رویی با زمینه‌های استرس‌زا و خطرناک یا تهدیدهای مهم است. به عبارت دیگر آنها تاب‌آوری را توانایی و بهبود و جبران و انعطاف‌پذیری بعد از روبه‌رویی با حوادث تروما و استرس‌زا معرفی می‌کنند. مندل و همکارانش (۲۰۰۶) دو وجه را در مفهوم تاب‌آوری مهم می‌دانند، یکی اینکه افراد حادثه تروما و فشار و سختی را تجربه کنند و دوم اینکه در برابر این حوادث انعطاف‌پذیر باشند و دست به جبران برای بازگشت به عملکرد و کارکردهای معمول خود، بزنند.

اصولاً به‌رغم تعاریف مختلف از مفهوم تاب‌آوری، تمام تعاریف در چندین وجه مشترک هستند: ۱- تاب‌آوری سطحی از مقابله با سختی‌ها است یا درجه‌ای است که

1. laissez – faire

2. Hawley

3. Mandel

افراد به مشکلات پاسخ می‌دهند. ۲- تاب‌آوری خاصیت و حس سبکی و راحتی به همراه دارد. به عبارت دیگر فرض می‌شود که افراد، تاب‌آوری را به صورت توانایی ترمیم بدبختی‌ها و تحت نفوذ قرار دادن و فایق آمدن بر سختی براساس سطوح مختلف کارکردهایشان ارائه می‌دهند و ۳- سرانجام در تعاریف مختلف تاب‌آوری توانایی برتر است که به افراد اجازه می‌دهد که بر بدبختی‌ها و سختی‌ها غلبه کنند (هالی، ۲۰۰۰).
 کوروش‌نیا (۱۳۸۵) بر تأثیر بعد گفت و شنود بر سلامت روان و سازگاری تأکید کرده و بیان می‌کند که اضطراب و افسردگی با بعد گفت و شنود رابطه مثبت دارد. باید توجه کرد که تاب‌آوری همچنان که بیان شد یکی از شاخصه‌های سلامت روان است و پیش‌بینی می‌شود که بعد گفت و شنود با این شاخصه سلامت روان یعنی تاب‌آوری نیز رابطه مثبت داشته باشد.

برنارد در سال ۱۹۹۴، به نقل از پتروسون^۱ (۲۰۰۲) چندین ویژگی خانواده‌ها که با تاب‌آوری شخص ارتباط دارد را معرفی می‌کند. (او بیان می‌کند که ارتباط کودک - والد، حداقل تعارض در محیط خانواده، حمایت اعضا از یکدیگر، با تاب‌آوری فرد مربوط می‌باشد، ویژگی‌هایی که در خانواده‌هایی با بعد گفت و شنود به وفور وجود دارد).

کوئرنر و فیتز پاتریک (۲۰۰۴) چهار عامل اساسی را عامل تعیین‌کننده تاب‌آوری مطرح می‌کنند: ۱- صفات کودکان مثل خلق و خوی آسان‌گیر و صفات فردی (ورتلیت، اسپنگر، فلتسن، ۱۹۸۹ به نقل از کوئرنر و فیتز پاتریک، ۲۰۰۴)، ۲- مهارت‌های گوناگون و فرایندهای ارزش‌گذاری و شایستگی‌های اجتماعی (لویر، ۱۹۹۱ به نقل از کوئرنر و فینزپاتریک، ۲۰۰۴)، ۳- انسجام خانواده و ارتباط خوب والدین - کودک (گوییل و کرین، وایمن، ورک، رافر، ۱۹۹۳ به نقل از کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۴)، ۴- حمایت اجتماعی (گرفری، ۱۹۹۱ به نقل از کوئرنر و فیتزپاتریک، ۲۰۰۴).

تحقیقات نشان می‌دهند که نوع الگوی ارتباط خانواده با شایستگی اجتماعی در کودکان (فیتزپاتریک و همکارانش، ۱۹۹۶ به نقل از فیتزپاتریک و کوئرنر، ۲۰۰۴؛ فیتزپاتریک و کوئرنر، ۲۰۰۴)، نوع رابطه والد - کودک (مک‌دوول، کیم، پارکی^۲، ۲۰۰۲؛

1. Paterson

2. Macdowell & Kim & Parki

گروتبرگ^۱، ۲۰۰۰؛ سمیلری، وایمن، ۱۹۹۲ به نقل از هالی، ۲۰۰۰)، حمایت اجتماعی‌یی که کودکان دریافت می‌کنند (هاوارد و مدوی^۲، ۲۰۰۴) و مهارتهای مدیریت بحران (فیتزپاتریک و کوئرتر، ۲۰۰۲؛ هاوارد و همکارش، ۲۰۰۴؛ مندل و همکارانش، ۲۰۰۶) برای ایجاد تاب‌آوری ارتباط دارد. این تحقیقات و همچنین تحقیقات فیتزپاتریک و کوئرتر (۲۰۰۴)، هالی (۲۰۰۰)، مندل و همکارانش (۲۰۰۶) بیان می‌کنند که بعد گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده مثبت و بعد هم‌نوایی پیش‌بینی‌کننده منفی تأثیرگذار بر تاب‌آوری بوده است.

بنابراین از تحقیقات پیشین این‌طور نتیجه می‌گیریم که بعد گفت و شنود با تاب‌آوری در افراد رابطه مثبت و معناداری دارد و پیش‌بینی‌کننده تاب‌آوری در افراد است اما بعد هم‌نوایی با تاب‌آوری رابطه منفی و معناداری دارد و پیش‌بینی‌کننده منفی تاب‌آوری است.

با توجه به تحقیقات پیشین در زمینه تأثیر جهت‌گیری گفت و شنود و هم‌نوایی بر تاب‌آوری سؤال اساسی پژوهش عبارت است از اینکه: آیا نوع جهت‌گیری در ارتباطات خانوادگی (هم‌نوایی در مقایسه با گفت و شنود) بر میزان تاب‌آوری تأثیر دارد؟ بر همین اساس این فرضیه اساسی شکل گرفت:

بعد گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنادار تاب‌آوری و بعد هم‌نوایی پیش‌بینی‌کننده منفی و معنادار تاب‌آوری است به عبارت دیگر خانواده‌های با بعد گفت و شنود بالا تاب‌آوری بالاتری نسبت به خانواده‌های با هم‌نوایی بالا دارند و میان انواع خانواده از لحاظ میزان تاب‌آوری تفاوت وجود دارد.

روش پژوهش

این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان دانشگاه شیراز که در نیمسال اول و دوم ۱۳۸۶-۸۷ مشغول تحصیل بودند، تشکیل داد.

1. Grotberg

2. Haward & Medwey

براساس جامعه آماری، از میان دانشجویانی که در سال اول ۸۷ - ۱۳۸۶ در دانشگاه شیراز مشغول به تحصیل بودند به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای ابتدا چهار رشته انتخاب شد، آنگاه در مجموع ۲۰۰ نفر در رشته‌های انتخاب شده (۱۰۰ نفر زن و ۱۰۰ نفر مرد) مورد بررسی قرار گرفتند. بعد از مطالعه بر روی پرسشنامه‌ها معلوم شد که در حدود ۵ پرسشنامه به علت نقایص عمده بدون استفاده است و از تحقیق کنار گذاشته شد. در انتها ۱۹۵ پرسشنامه که ۹۷ نفر زن و ۹۸ نفر مرد بودند، باقی ماند که گروه نمونه را تشکیل دادند.

برای بررسی متغیرهای این پژوهش از پرسشنامه‌های زیر استفاده شد:

۱- برای بررسی ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده یعنی بعد گفت و شنود و بعد همنوایی از ابزار تجدیدنظر شده الگوی ارتباطات خانواده که ریچی و فیتزپاتریک در سال ۱۹۹۴ به این منظور تهیه کردند، استفاده شد. این ابزار یک پرسشنامه خودسنجی بود، که میزان موافقت یا مخالفت پاسخ‌دهنده را با ۲۶ گزاره که درباره وضعیت ارتباطات خانواده فرد بود، در دامنه ۵ درجه‌ای، مورد سؤال قرار می‌داد. این ابزار پایه نظری قوی دارد و سازوکارهایی که به وسیله آنها جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری همنوایی تأثیر خود را بر ارتباطات خانواده و پیامدهایش اعمال می‌کنند، معمولاً به خوبی بیان شده‌اند و با تصویر بزرگتری از ارتباطات خانواده که از تحقیقات مبتنی بر الگوها و رویکردهای نظری متفاوت ناشی شده است، هماهنگ می‌باشد. به همین دلیل شواهد خوبی برای روایی سازه این ابزار وجود دارد (کورشنیا ۱۳۸۵). همچنین روایی سازه این ابزار را کوروش‌نیا (۱۳۸۵) بررسی کرد که اندازه کفایت نمونه ۰/۸۵ به دست آمد و ضریب آزمون کرویت بارتلت نیز برابر با ۲۳۱۹/۴۹ بود که در حد $P < 0/0005$ معنادار شده بود.

در ایران نیز در پژوهش کورشنیا (۱۳۸۵) پایایی (ضریب آلفای کرونباخ) این مقیاس ۰/۸۷ برای بعد گفت و شنود و ۰/۸۱ برای بعد همنوایی بوده است. در این تحقیق میزان آلفای کرونباخ برای پی بردن به پایای آزمون ۰/۷۴ به دست آمد. همچنین باید بیان کرد که میزان آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس گفت و شنود و همنوایی به ترتیب به میزان ۰/۹۲ و ۰/۸۹ بود.

همچنین به‌منظور بررسی روایی سازه و تأیید ساختار عاملی مقیاس از روش تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی با چرخش قایم استفاده شد که با توجه به داده‌ها مقدار KMO برابر ۰/۸۹ و آزمون بارتلت برابر ۲۴۵۴/۸۴ بود که در حد $P < ۰/۰۰۰۱$ معنادار شد. نتایج در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱- تحلیل عاملی مقیاس الگوهای ارتباطی

عامل	گویه‌ها	عامل	گویه‌ها
همنوايي		گفت و شنود	
۰/۷۱	۱۶		۱
۰/۷۳	۱۷	۰/۶۵	۲
۰/۷۱	۱۸	۰/۶۲	۳
۰/۶۹	۱۹	۰/۶۳	۴
۰/۶۵	۲۰	۰/۶۹	۵
۰/۶۳	۲۱	۰/۷۶	۶
۰/۶۶	۲۲	۰/۷۶	۷
۰/۶۷	۲۳	۰/۷۹	۸
۰/۶۸	۲۴	۰/۷۴	۹
۰/۵۸	۲۵	۰/۶۴	۱۰
۰/۶۲	۲۶	۰/۷۰	۱۱
		۰/۵۲	۱۲
		۰/۶۷	۱۳
		۰/۶۶	۱۴
		۰/۴۹	۱۵

۲- برای سنجش تاب‌آوری بزرگسالان در این تحقیق از پرسشنامه ۴۳ سؤالی مقیاس تاب‌آوری بزرگسالان^۱ (RSA) که فریبرگ^۲ و همکاران (۲۰۰۳) از طریق اجرای روش تحلیل عاملی طراحی کرده‌اند، استفاده شد. مقیاس RSA از ۵ خرده‌مقیاس شایستگی فردی^۳، مقیاس شایستگی اجتماعی^۴، حمایت اجتماعی^۵، انسجام خانواده^۶ و ساختارها و سازه‌های فردی^۷ که تاب‌آوری فرد را در دامنه ۵ درجه‌ای مورد سؤال قرار می‌داد، تشکیل شده است. ورنر (۱۹۸۹) به نقل فریبرگ و همکارانش (۲۰۰۳) ثبات درونی بالایی را برای همه بعدها از دامنه ۰/۹۳ تا ۰/۷۴ بیان کرد و ثبات درونی برای کل پرسشنامه را برای همه ماده‌ها با روش آلفای کرونباخ ۰/۹۳ بیان کرده است.

در این تحقیق به منظور بررسی روایی سازه و تأیید ساختار عاملی مقیاس از روش تحلیل عامل به روش مؤلفه‌های اصلی با چرخش قائم استفاده شد که با توجه به داده‌ها مقدار KMO برابر ۰/۸۵ و آزمون بارتلت برابر ۳۷۳۶/۹۷۲ بود که در حد $P < ۰/۰۰۰۱$ معنادار شد که نتایج در جدول ۲ آورده شده است.

همچنین میزان آلفای کرونباخ این آزمون ۰/۹۳ به دست آمد و برای خرده‌مقیاس شایستگی فردی ۰/۸۳، برای خرده‌مقیاس شایستگی اجتماعی ۰/۸۶، خرده‌مقیاس انسجام خانواده ۰/۸۴، عامل حمایت اجتماعی ۰/۸۵ و عامل سازه‌های فردی ۰/۷۶ به دست آمد.

یافته‌ها

بعد از جمع‌آوری داده‌ها ابتدا نمرات بعد گفت و شنود و هم‌نوایی برای هر فرد محاسبه شد که به منظور بررسی اطلاعات توصیفی متغیرها، میانگین و انحراف معیار آنها مورد بررسی قرار گرفت، نتایج بررسی در جدول ۳ آمده است. همچنین اطلاعات توصیفی انواع الگوهای ارتباطی از لحاظ تاب‌آوری در جدول ۴ آورده شده است.

1. Scale for adult resilience
2. Friborg
3. personal competence
4. social competence
5. social support
6. family coherence
7. personal structure

جدول ۲- تحلیل عاملی مقیاس تاب‌آوری برای بزرگسالان

عامل									
شماره گویه	شایستگی فردی	شماره گویه	شایستگی اجتماعی	شماره گویه	انسجام خانواده	شماره گویه	حمایت اجتماعی	شماره گویه	ساختارهای فردی
۱	۰/۴۹	۱۳	۰/۸۲	۲۳	۰/۶۶	۳۰	۰/۵۶	۳۹	۰/۶۹
۲	۰/۷۰	۱۴	۰/۸۱	۲۴	۰/۵۵	۳۱	۰/۶۸	۴۰	۰/۶۵
۳	۰/۵۵	۱۵	۰/۵۵	۲۵	۰/۶۶	۳۲	۰/۵۵	۴۱	۰/۷۱
۴	۰/۵۸	۱۶	۰/۵۵	۲۶	۰/۶۶	۳۳	۰/۶۵	۴۲	۰/۴۳
۵	۰/۱۸	۱۷	۰/۵۴	۲۷	۰/۵۲	۳۴	۰/۴۲	۴۳	۰/۴۷
۶	۰/۲۶	۱۸	۰/۳۲	۲۸	۰/۵۰	۳۵	۰/۵۳		
۷	۰/۵۵	۱۹	۰/۷۶	۲۹	۰/۵۹	۳۶	۰/۵۳		
۸	۰/۶۵	۲۰	۰/۵۳			۳۷	۰/۲۴		
۹	۰/۴۸	۲۱	۰/۵۶			۳۸	۰/۲۴		
۱۰	۰/۴۲	۲۲	۰/۴۸						
۱۱	۰/۵۴								
۱۲	۰/۵۳								

جدول ۳- اطلاعات توصیفی گروه نمونه

ابعاد اطلاعات	بعد گفت و شنود	بعد هم‌نوایی
میانگین	۵۲/۲۵	۲۹/۴۵
انحراف استاندارد	۱۱/۸۰	۹/۴۲

جدول ۴- اطلاعات توصیفی انواع الگوهای ارتباط از لحاظ میزان تاب‌آوری

اطلاعات	نوع خانواده	کثرت‌گرا	توافق‌کننده	محدود‌کننده	بی‌قید
میانگین	۱۷۷/۹۵	۱۶۹/۶۱	۱۴۲/۷۹	۱۵۹/۸۰	
انحراف استاندارد	۱۵/۶۶۸	۱۵/۴۴	۲۰/۲۱	۱۴/۹۵	

با توجه به آنچه در مطالب قبل بیان شد، هدف از این تحقیق بررسی و تعیین قدرت پیش‌بینی تاب‌آوری هر یک از ابعاد الگوهای ارتباط خانواده بوده است. به عبارت دیگر هدف از این تحقیق ۱- بررسی و تعیین قدرت پیش‌بینی تاب‌آوری به وسیله جهت‌گیری گفت و شنود ۲- بررسی و تعیین قدرت پیش‌بینی به وسیله تاب‌آوری جهت‌گیری هم‌نوایی و همچنین بررسی ضمنی تفاوت معنادار خانواده در تاب‌آوری بود.

با توجه به جدول ۵ ابعاد الگوهای ارتباط خانواده با تاب‌آوری رابطه معناداری داشته، یعنی بعد گفت و شنود با تاب‌آوری رابطه مثبت و معنادار ($r=0/63$ ، $P<0/01$)، اما بعد هم‌نوایی با تاب‌آوری رابطه منفی و معنادار ($r=-0/44$ ، $P<0/001$) دارد.

جدول ۵- رابطه بعد گفت و شنود و بعد هم‌نوایی و تاب‌آوری

هم‌نوایی	گفت و شنود
$r=-0/44$	$r=0/63$
$P<0/001$	$P<0/001$
$N=195$	$N=195$

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رمان جامع علوم انسانی

به‌منظور بررسی و تعیین قدرت پیش‌بینی تاب‌آوری، هر یک از ابعاد جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری هم‌نوایی از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش هم‌زمان استفاده کردند. جدول ۶ نتایج حاصل از این روش را نشان می‌دهد.

این داده‌ها نشان می‌دهد که فرضیه‌های پژوهش معنادار است ($F=62/314$ ، $R=0/442$ = مجذور R تنظیم شده)، جهت‌گیری گفت و شنود خانواده پیش‌بینی‌کننده معنادار تاب‌آوری است و تاب‌آوری افراد را به‌طور مثبت پیش‌بینی می‌کند ($\beta=0/55$ ، $P<0/001$) و جهت‌گیری هم‌نوایی خانواده نیز به‌گونه‌ای معنادار و منفی تاب‌آوری را پیش‌بینی می‌کند ($\beta=-0/19$ ، $P<0/001$). به‌منظور بررسی تفاوت در انواع خانواده از لحاظ میزان تاب‌آوری، ابتدا با توجه به نمرات ابعاد هم‌نوایی و گفت و شنود افراد شرکت‌کننده در تحقیق، به چهار گروه کثرت‌گرا، توافق‌کننده، محدودکننده و بی‌قید تقسیم شدند و آنگاه برای بررسی این فرض از تحلیل واریانس استفاده شد که نتایج در جدول ۷ آمده است.

جدول ۶- نتایج تحلیل رگرسیون تاب‌آوری بر بعد گفت و شنود و هم‌نوایی

متغیرهای پیشین	R	R ²	مجدور R تنظیم شده	F مقدار	سطح معناداری	ضریب استاندارد	t مقدار	P سطح معناداری
گفت و شنود	0/67	0/449	0/442	0/314	0/001	0/55	8/12	0/001
هم‌نوایی						-0/195	-2/848	0/005

یافته‌های جدول ۷ نشان داد که بین الگوهای ارتباطی از نظر میزان تاب‌آوری تفاوت معناداری وجود دارد ($F=39/407$ ، $P<0/001$). میان انواع اشکال خانواده از لحاظ تاب‌آوری تفاوت وجود دارد.

جدول ۷- نتایج تحلیل واریانس مقایسه میزان تاب‌آوری انواع الگوهای ارتباطی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F	سطح معناداری
الگوهای ارتباطی	۳۴۵۸۸/۴۲	۳	۱۱۵۲۹/۴۷	۳۹/۴۰۷	۰/۰۰۱

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این تحقیق بررسی و تعیین قدرت پیش‌بینی تاب‌آوری هر یک از ابعاد الگوهای ارتباط خانوادگی بوده است. نتایج نشان می‌دهد همان‌طور که در فرضیه تحقیق پیش‌بینی می‌شد، جهت‌گیری گفت و شنود خانوادگی پیش‌بینی‌کننده معنادار تاب‌آوری افراد است ($\beta = 0/55$ ، $P < 0/001$) و تاب‌آوری را به‌طور مثبت پیش‌بینی می‌کند که این یافته‌ها بیان می‌کند در خانواده‌هایی که در بعد جهت‌گیری گفت و شنود نمرات بیشتری می‌گیرند، یعنی اعضای خانواده به‌طور آزاد و مکرر با دیگران بدون هیچ محدودیتی ارتباط دارند و افراد احساساتشان را راحت با دیگر اعضای خانواده بیان می‌کنند و همچنین خانواده‌پذیرای چنین آزادی‌ای در بیان احساسات و عواطف هستند و در تصمیم‌گیری‌ها با یکدیگر مشورت کرده و در انتخاب عقاید و تصمیمات آزاد هستند و به‌عبارت دیگر میزان ارتباطات و تعاملات در اوج خود است و میزان بالاتری از تاب‌آوری و مقابله و انعطاف‌پذیری در برابر حوادث و آسیب‌ها را دارند.

این یافته با تحقیقات فیتزپاتریک و کوئرر ۲۰۰۴ و هالی ۲۰۰۰ و فیتزپاتریک و کوئرر ۱۹۹۷ (به نقل از هالی، ۲۰۰۰)، مبنی بر اینکه افرادی که در خانواده‌هایی با بعد گفت و شنود بالا، میزان بالاتری از تاب‌آوری را دارند، مطابقت می‌کنند.

به‌طور کلی می‌توان گفت که بعد گفت و شنود و ویژگی‌های آن یعنی آزادی بیان و پذیرش بدون شرط همچنان که در تحقیقات بیان شد به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده قوی و مثبت در تاب‌آوری افراد در رویارویی با حوادث و مشکلات زندگی است.

پس این نتیجه حاکی از آن است که به نظر می‌رسد افراد با تاب‌آوری بیشتر، متعلق به خانواده‌هایی هستند که بعد گفت و شنود در آنها به میزان بالا وجود دارد. افراد متعلق به خانواده‌های با جهت‌گیری رشد یافته‌تر در زمینه شایستگی اجتماعی، حمایت اجتماعی، مهارت‌های حل مسأله و مدیریت بحران و نبود و کمی حالت‌های خصومت با دیگران و تعارضات کمتر را دارا هستند که باعث می‌شود در موقعیت‌های مختلف عملکرد مناسبی داشته باشند و در برابر ضربات و حوادث تروما، مشکلات و عوامل خطرزا با تکیه بر این عوامل در برابر مشکلات تاب بیاورند. به عبارت دیگر ارتباط باز و تعاملات در خانواده و بها دادن به تصمیم‌گیری مستقلانه در بعد گفت و شنود زمینه را برای پذیرش مسؤولانه فراهم می‌کند، عاملی که از جمله فراهم‌کنندگان تاب‌آوری در بزرگسالی است.

نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیری نشان داد، همانطور که انتظار می‌رفت جهت‌گیری همنوایی خانواده به‌طور منفی تاب‌آوری فرزندان را پیش‌بینی می‌کند ($\beta = -0.19$ ، $P < 0.001$) که این مطالعات با یافته‌های مطالعات فیتزپاتریک و کوئرتر (۲۰۰۴) و هالی (۲۰۰۰) مبنی بر اینکه بین همنوایی و تاب‌آوری رابطه منفی وجود دارد، هماهنگ است. به عبارت دیگر در خانواده‌هایی که به همنوایی عقاید و نگرش‌ها، اطاعت از والدین، سلسله‌مراتب، نبود ارتباط باز و تعامل بسته تأکید می‌شود، فرزندان دارند که در بزرگسالی تاب‌آوری کمتری در مقابل خطرها و مشکلات دارند و احتمالاً به دلیل رشد رفتارها و افکاری مثل خصومت و دشمنی و کناره گرفتن از مشکلات و نداشتن شایستگی اجتماعی و حمایت اجتماعی، تاب تحمل کمتری را در مقابل حوادث و خطرات دارند. بنابراین به‌طور کلی افراد متعلق به خانواده‌هایی با بعد همنوایی تاب‌آوری کمتری را در بزرگسالی دارند.

همچنین نتایج تحلیل واریانس تأکیدی بر تفاوت چهار شکل خاص خانواده (توافق‌گرا، محدودکننده، کثرت‌گرا، بی‌قید) از نظر تاب‌آوری بود ($F = 39/40$ ، $P < 0.001$) که این یافته‌ها با تحقیقات سیلمری و ایمن (۲۰۰۰) و فریدنبرگ و اویسن (۱۹۹۱، ۱۹۹۳)، کریک (۱۹۸۷)، پترسون و مک‌کابین (۱۹۸۷)، پیرسون و پیرسوا

(۱۹۹۳)، تری (۱۹۹۴)، والیتر و ایچ (۱۹۹۸) (به نقل از هاوارد و همکارش، ۲۰۰۴) و گرتبرگ، مبنی بر اهمیت رابطه والد - کودک، نوع ارتباط و پذیرش و تمایل با فرزند، حمایت از سوی اعضای خانواده و انسجام خانواده در مسأله تاب‌آوری هماهنگ است. پس می‌توان گفت همچنان که در فرضیه این پژوهش پیش‌بینی می‌شد بعد گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده مثبت و بعد هم‌نوایی پیش‌بینی‌کننده منفی تاب‌آوری است و همچنان انواع اشکال خانواده که به نوعی بیان‌کننده نوع ارتباطات و تعاملات در درون خانواده هستند، از نظر میزان تاب‌آوری در میان فرزندانشان تفاوت داشتند.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند اطلاعات مهمی را برای والدین داشته باشد. این یافته‌ها بیانگر این است که هرچه محیط خانواده بیشتر شرایط گفت‌وگوی راحت را درباره طیف وسیعی از موضوعات فراهم آورد و برای در میان گذاشتن افکار و احساسات اعضای خانواده وقت بگذارد و اعضا را به همفکری تشویق کند، احتمال اینکه فرزندان آنها در بزرگسالی در رویارویی با عوامل استرس‌زا (مثل مرگ والدین، اعتیاد، حوادث تروما، تغییر محل و ...) مقاومت کنند و درگیر رفتارهای آسیب‌زا نشوند، بیشتر است و چون تاب‌آوری همچنان که گفته شد از شاخصه‌های سلامت روان است، باید بر این ارتباط آزاد و تعامل باز سرمایه‌گذاری کرد تا کودکانی با بهزیستی روانی را تربیت کرد.

از جنبه‌های نظری این تحقیق با توجه به استفاده از پرسشنامه تاب‌آوری در بزرگسالان و مفهوم تاب‌آوری و همچنین الگوهای ارتباطی خانواده که تحقیقات معدودی در ایران شده است، راه را برای بررسی الگوهای ارتباطی خانواده و انواع خانواده‌های ایرانی و شکل آنها در فرهنگ ایران و هم مفهوم تاب‌آوری به‌عنوان یکی از شاخصه‌های سلامت روان، هموار کرد.

البته باید توجه کرد که تحقیقاتی در زمینه تاب‌آوری و الگوهای ارتباطی خانواده در ایران و در خارج از کشور صورت گرفته است و این نکته یکی از محدودیت‌های اصلی در این پژوهش بود. جدید بودن پرسشنامه تاب‌آوری بزرگسالان و نبود اطلاعات لازم در این زمینه از محدودیت جدی دیگر بود.

یکی از نظریه‌های محقق انجام این پژوهش به صورت مکرر و در زمینه‌های وسیع‌تر (بر روی کودکان، نوجوان و سایر گروه‌های سنی) است. پژوهش‌هایی که بتواند عوامل مؤثر در تاب‌آوری و الگوی ارتباطی خانواده را کنترل کند، به نتایج تحقیق در مورد اثر و رابطه تاب‌آوری بر الگوهای ارتباطی خانواده کمک می‌کند همچنین تحقیقاتی که بتواند نوع رابطه همسران را، علاوه بر رابطه خانواده بررسی کند هم به فهم بهتر نحوه تعامل خانواده کمک شایانی می‌کند.

منابع

- جوکار، بهرام و مهدی رحیمی. (۱۳۸۵). *بررسی تأثیر الگوهای ارتباطی خانواده بر شادی در گروهی از دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستان شهر شیراز*. در دست چاپ.
- کوروش‌نیا، مریم. (۱۳۸۵). «بررسی تأثیر ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده بر میزان سازگاری روانی فرزندان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- محمدی، مسعود. (۱۳۸۴). «بررسی متغیرهای خانوادگی و فردی در افراد در معرض خطر سوء مصرف مواد»، رساله دکتری، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- Fitzpatrick, M.A., & Koener, A.F. (2004). Family communication schema effect on children's resiliency running head: family communication schemata, *The evolution of key mass communication concepts: Honoring Jack M. McLeod*, 115–139.
- Fitzpatrick, M.A., & Ritchie, L.D. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research*, 20, 275–301.
- Greeff, P.A., & human, B. (2003). resilience in families in which a parent had died. *The American of Family Therapy*, 32: 27-42.
- Howard, S.M., & Medray, J.F. (2004). Adolescent's attachment and coping with stress. *Wiley periodicals. Inc vol 41*.

- Huang , L.N. (1999). Family Communi- cation Patterns and Personality Cha- racteristics. Academic Research Library, 47,2, 230-244.
- Hawley. R.D. (2000). Clinical implica- tions of family resilience. The Amer- ican journal of Family Therapy, 8: 101 – 106.
- Koerner, A.F., & Eis. M. (2000). The influence of conformity on communi- cation pattern in family conversations. Running head: communication patterns in families.
- Koerner, A.F., & Fitzpatrick. M.A. (2002a) toward a theory of family com- munication. Running head theory of family communication MCN augh- ton.
- Koerner, A.F. & Fitzpatrick M.A. (2002). Understanding family communi- cation patterns and family functioning: the roles of conversation orienta- tion and conformity orientation. Communication year book, 28, pp. 36- 68.
- Koerner, A.F. & Maki. L .(2004). Family communication patterns & social support in families of origin & adult childrens subsequent intimate rela- tionships. Paper presented at the International Association for Relation- ship Research Conference, Madison, WI, July 22-25.
- Mandel, G. & Mullet, E. & Brown, G. (2006). cultivating resiliency a guide for parent and school personnel .published by scholastic press . www. Scholastic. Com.
- Mcdowell. D. & Kim & Park, M. (2002). Children’s Emotional and social competence in middle childhood: the Role of maternal paternal interac- tive style. Marriage & family review volume: 34 . issue 3/4.
- Paterson, J. (2002). understanding family resiliency .jornal of clinical psy- chology. Volum 58. issue 3 .page233.246.

Stow. B.A.A.C .(2005). An Exploration of conflict roles and communication patterns with in the American family A thesis in communi- cation studies.

تاریخ وصول: ۸۷/۹/۲۰

تاریخ پذیرش: ۸۸/۱/۱۸

